

TÜRÜK

Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2013 Yılı:1, Sayı:1

Sayfa:145-160

ISSN: 2147-8872

TEKKE VE ZAVİYELERİN BALKANLAR'DAKİ ROLÜ VE ÖNEMİ*

Nedim Bakırcı*

Hüseyin Kürşat Türkan*

Özet

Türklerde tarikat ve tarikat kuruculuğu denilince akla gelen ilk kişi, şüphesiz ki Ahmet Yesevi Hazretleri'dir. Ahmet Yesevi, yetiştirdiği müritlerini Anadolu'ya göndermiş ve bu müritler Anadolu'nun manevi mimarları olmuşlardır. Halka arasından Anadolu'ya gelen müritlerin sayısı doksan dokuz bin olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu müritlere Horasan erenleri adı da verilmektedir.

Her mürit, Anadolu'nun çeşitli yerlerini mesken tutmuş ve buldukları yerlerde birer tekke veya dergâh inşa etmiştir. Sadece Anadolu ile sınırlı kalmamış, Balkanlarda da birçok tekke ve zaviye inşa ettirmiştir.

Bu mistik kurumların (tekke veya zaviyelerin), bunların kurucuları ve yöneticilerinin (pirlerin, şeyhlerin ve dervişlerin) sadece dinî, sosyal ve kültürel yaşamda değil, aynı zamanda siyasal ve ekonomik hayatın düzenlenmesinde, siyasi hudutların genişletilmesinde, elde edilen toprakların işletilmesinde ve buna paralel olarak söz konusu toprakların imar ve iskânında da önemli etkileri olmuştur.

Anadolu tarikatları arasında en önemlisi hiç şüphesiz Hacı Bektaş Dergâhı'dır. Anadolu'dan Balkanlar'a, kısmen Mısır'a ve Yakınoğu ülkelerine dek geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Alevi Bektaşî dergâhlarının ana merkezi Hacıbektaş'taki Pir Evi'dir.

Balkanlarda en fazla taraftar bulan tarikatlar arasında Bektaşilik, Halvetilik ve Mevlevilik yer alır. Balkanlarda zikredilen bu üç tarikata bağlı birçok tekke ve zaviye vardır. İşte bu çalışmada da bu tekke ve zaviyelerin Balkanlardaki rolü ve önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tekke, Zaviye, Tarikat, Ahmet Yesevi, Horasan Erenleri, Balkanlar.

-
- 17-19 Mayıs 2013 tarihlerinde Bosna Hersek'te yapılan Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.
 - Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, nedimbakirci@hotmail.com
 - Okutman, Giresun Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, kursat.turkan@giresun.edu.tr

THE ROLE AND IMPORTANCE OF DERVISH LODGES AND RETREATS IN THE BALKANS

Abstract

Ahmet Yesevi was the founder of the first sect in the history of Turks. Ahmet Yesevi sent his disciples to Anatolia and those disciples became the spiritual architects of Anatolia. The number of the disciples is said to have been ninety nine thousand by the people of Anatolia. Those disciples are also called Khorasan Erens (Saint).

Each disciples settled in a different place in Anatolia and they established islamic monestaries and dervish lodges in their places. Just not confined to Anatolia, the Balkans, many dervish lodges were built.

Those mystical establishments (islamic monastery and dervish lodge) and their administrators (sheikh and founders) had important roles not only in religious, cultural and social lifes but also in regulating political and economical lifes, in expanding political boundaries, in managing the conquered lands and in the process of their developments.

Hadji Bektashi Sect has been undoubtedly the most important sect in Anatolia. Pir Evi (The house of the founder-father) in Hacı beктаş, a small town in the middle of Anatolia has been the main center of Alewi Bektashi Monestries, which spread in all Anatolia, Balkans and partly Egypt and Neareast Countries.

The more fans who Balkans sect Bektashi, Halveti and Mevlevi. There are many dervish lodges in the Balkans due to the three sects. Here in this paper will focus on the role and importance of the dervish lodges in Balkans.

Key Words: Dervish Lodge, Islamic Monastries, Islamic Sect, Ahmet Yesevi, Khorasan Erens, Balkans.

GİRİŞ

Toplum hayatında vazgeçilmez olan din, aynı zamanda medeniyet kurmakta da etkin bir rol oynar. Din, bazen toplumun geneline hitap eder, bazen de bireysel anlamda dinden güç kuvvet alanlar olur.

İslam dini, tarihi süreç içinde bulunduğu coğrafyanın tümünde etkili olmuştur. Bu etkileşimden dolayı halkın hayatına girmiş ve halka yön vermiştir. İnsanı etkileyen din, toplumların kurduğu müesseseleri de etkilemiştir. Kurulan bu müesseselerin başında tekke ve zaviyeler gelir.

Tekke ve zaviyeler özellikle hem Selçuklu ve Osmanlıların kuruluşunda harç vazifesi görmüş hem de medeniyet götürülmek istenen yere büyük katkı sağlamıştır.

Selçuklularla birlikte müesseseleşmeye başlayan tarikatlar Osmanlılarda bütün İslam coğrafyasına tekke ve zaviyeler vasıtasıyla yayılmıştır. Osmanlı Devletinde tekke faaliyetleri

toplumsal alanda önemli mesafeler kat etmiş, içtimai, iktisadi, askerî, siyasi hayatla birlikte ilim ve kültür hayatına da girmiştir. Böylece Türk-İslam kültürü oluşmuştur.

Tekye (Tekke, galat), dayanma, dayanacak yer, tarikat mensuplarının oturup kalktıkları, ayin icra ettikleri yer demektir. "Zaviye", "Hanhâh", "Dergâh" ve "Asitane" isimleri de yaklaşık aynı manalardadır. Zaviye; hücre, küçük oda, tekkelerin biraz küçüğü olup şehirlerin kenarlarında yapılan, tarikat mensuplarının oturup kalktığı, ayin yaptıkları yer manasında kullanılmaktadır. Arşiv vesikalarında, aralarında hemen hemen hiçbir ayırım gözetilmeksizin "Tekye, Zaviye, Hanhâh ve Dergâh " birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Pakalın 1971: 445-550; Ocak 1978: 247-265).

Tasavvuf tarikatlarında tarikat mensuplarının, pirlerin, mürşitlerin, derviş ve muhiplerin içinde barındıkları, hizmet sundukları, ayin icra ettikleri tapım ve tören evlerine tekke (Tekye) veya dergâh denir. Tekkelerin küçüklerine "zaviye" büyüklerine ise "âsitâne" veya "hânkâh (hanekâh)" denir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde genellikle yol üzerlerinde kurulan ve vakıf niteliğini taşıyan büyük çiftliklere, bağ, bahçe ve arazilere sahip tekke veya zaviyelerde sadece tarikat mensuplarına değil, gelip geçen yolculara da konaklama ve barınma imkânı ücretsiz olarak sağlanırdı.

"Tarikat, Tekye, Zaviye, Hanikâh ve Dergâhlar"ın kuruluş amaçları ile günlük hayattaki fonksiyonları tahlil edildiği zaman İslam'da emredildiği şekilde inanma ve yaşama, İslam ahlâkını benimseme ve öğretme, insana ve diğer varlıklara iyi davranma ve yardım etme, yardıma muhtaç ve düşkünleri destekleme, can ve mal emniyeti, inanç ve fikir özgürlüğü gibi temel insan haklarından mahrum olanlara yardım etme, vatan ve devletin korunmasına, milletin bütünlük ve bekasına destek olma gibi çeşitli fonksiyonları üstlenmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu fonksiyonları üstlenmeye çalışan tarikatlar, yürüttükleri hizmetleri Müslümanlara verdikleri gibi "ibadullah" (Allah'ın kulları) denilen çeşitli inanış ve etnik unsurlardan olan insanlara da vermekteydiler. Anadolu'da faaliyet gösteren bu kuruluşların faaliyetleri daha çok Müslüman unsurlara yönelirken, Balkanlar'da ise müslim ve gayr-i müslim unsurlara yönelmekteydi. Buldukları yerlerde insanları sevmeye, yardım etmeye, birlik ve beraberliğe çağırma, haksızlığa karşı koymaları, vatani ve devleti, temel insan haklarının güvencesi bilerek korumaları, Müslümanlar tarafından desteklendiği gibi, gayr-i müslim unsurlar tarafından da desteklenmekteydi (Özdemir 1993: 259-310).

Anadolu'nun ve Anadolu'ya ait uzantıların yani Balkanlar'ın Türk vatani hâline gelmesinde Türkistan'dan gelen Ahmet Yesevî dervişlerinin önemli bir payı olmuştur. Anadolu'ya gelen Ahmet Yesevî dervişleri, kimseye el açmayan, elinin emeği ile geçinen, toprağa, vatana, devlete ve dine bağlı, prensipli, disiplinli ve örnek insanlardı. Bunlar, iskân amacıyla gittiği yerlerdeki insanlara yaşama ümidi ve mücadele gücü verdiler. Halkın yıkılan maneviyatını yükselttiler. Birlik ve beraberliğin sağlanmasında, dayanışma ve direnme gücünün artmasında müspet rol oynadılar. Öte yandan diğer dinlerin mensuplarına karşı da son derece müsamahalı davrandılar. Horasan'dan gelen dervişlere de Horasan erenleri deniliyordu. Hatta Hacı Bektaş da, Baba İlyas gibi Horasanî olarak anılıyordu. Sonra bir

gelenek hâline gelen bu adlandırma, istila önünden kaçan yığınların izlediği yolu anımsattığı gibi, dervişleri zorlayan toplu göçü de anımsatmaktadır. Bu dervişler aynı zamanda Küçük Asya ile Orta Asya arasında bir bağ oluşturan Ahmet Yesevî kültürünü de beraberlerinde getirmişlerdir.

Yesevi'nin düşüncesi daha sonraki dönemlerde Türk düşünce tarihinde birçok inançsal-sosyal örgütlenmenin kaynağı olarak tanımlanmıştır. Felsefi ve inançsal ilkelerinin prototipi olarak Hoca Ahmed Yesevî ve Yeseviliği gören düşünce hareketleri içerisinde, Alevilik ve Bektaşılığı de saymak mümkündür. Alevilik ve Bektaşılık, kendilerini Yesevî'nin müritleri olarak tanımlayan "Horasan Erenleri" tarafından, Anadolu'da organize olmuştur (Kökel 2007: 117-118).

İrfan Görkaş'ın "İslam Felsefesi Açısından Horasan Erenleri" adlı makalesinde de belirttiği gibi Anadolu'ya intikal eden Horasan erenlerinin, vesikalara-menkabelere göre şu dört kategorideki hususiyetleri göze çarpar.

1. Perendelik: Perende "uçan" demektir. Perendelik, zahir ve batın ilminde derinleşme ve neticede bazı olgu ve olaylarda "tasarruf" sahibi olma demektir.

2. Alp-gazi: Erenlerin "taç, kılıç, tuğ ve alem"leri vardır. Onlar savaşımlara giderler. Zaman zaman esir düşerler.

3. Şahin, doğan gibi hayvanların formuna-kıyafetine girer, gazi-alplere yardıma gider, belde halkını İslam ederler. Bir başka deyişle "tay-i mekân"dırlar. İslam'ın tebliğcisi ve öğreticisidirler.

4. Onlar "öğretme" konusunda "görevli"dirler. Görevli olduklarına dair "tac, hırka, sofraya ve seccade"den oluşan "emanetler"e sahiptirler (Göktaş 2000: 194).

Horasan Erenleri olarak adlandırılan dervişler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde birçok tekke ve zaviye kurmuş, bunlardan öne çıkanlar ise çeşitli tarikatlar kurmuşlardır. Bu tarikatlar arasında Bektaşılık (Hacı Bektaş Veli), Bayramilik (Hacı Bayram Veli), Halvetilik (Ömer Halveti / Seyyid Yahya Şirvanî), Mevlevilik (Mevlana Celaleddin Rumi), Ahilik (Ahi Evren-Şeyh Nasîruddîn), Kadirilik (Abdülkadir Geylânî), Nakşibendilik (Mehmed Bahaeddin Nakşibend), Rıfâîlik (Ahmed Rıfâî) gibi tarikatları sayabiliriz. Bunlar sadece Anadolu'da değil Balkanlarda da önemli görevler üstlenmişlerdir. Özellikle gidilen yerlerin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır.

Osmanlı devletinin kurulmasında ve gelişmesinde, Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade'nin de ifade ettiği gibi özellikle Anadolu'daki uç beyliklerin, Anadolu ve Horasan erenlerinin, Ahi ve Bektaşi kurumlarının; Gaziyânı Rum (Anadolu Gazileri, Alperenler), Abdalanı Rum (Anadolu Abdalları, Horasan Erenleri), Ahiyanı Rum (Anadolu Ahileri) ve Bacıyanı Rum (Anadolu bacıları) teşkilatlarının büyük etkisi vardı.

Bu dört teşkilatın Anadolu ve Balkanlarda çok önemli faaliyetler gösterdiğini biliyoruz. Türk bilincinin yayılmasında sınır boylarındaki görevi Gaziler ve Alpler, Anadolu içlerinde

de bu görev Abdal kisvesi altındaki dervişler üstlenmiştir. Ahilerin düzen sağlamak görevleri kentlerde yürüyor, bu görev köylerde yeni yeni kurulmaya başlayan Alevi ocaklarına veriliyordu. Bacılar ise barışta ve savaşta hep görevliyidiler (Birdoğan 1995: 33-34).

Ömer Lütfi Barkan, Kolonizatör Türk Dervişleri adlı eserinde Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında doğudan gelen manevi yönü kuvvetli dervişlerin batı taraflarına yerleştiğini ifade etmektedir. Bu dervişlerden bazıları gazilerle birlikte yeni topraklar fethetmekle meşgulken, bazıları ise köylere, boş ve tenha yerler yerleşip ziraat ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Onların boş topraklar üzerinde kurduğu zaviyeler büyük kültür, imar ve din merkezleri hâlini gelmiştir. Hatta ordulardan önce gelip yerleşen dervişler orduların harekâtlarını kolaylaştırmışlardır. Barkan'a göre tekke ve zaviye kuran dervişlere zamanın beyleri imtiyazlı davranmışlardır. Bu konuyu şöyle izah etmektedir:

“Bittabi (doğal olarak) Osmanlı İmparatorluğu teşekkül edeceği devirlerde Anadolu'ya doğru yapılmış olduğunu gördüğümüz bu derviş akını ve bu dervişlerin köylerde yerleşerek toprak işleri ve din porpagandası ile meşgul olmaları hareketi ve zamanın beylerinin bu gibi kolonizatör dervişlere bir takım muâfiyetler, haklar ve topraklar bahşetmek suretiyle onların kendi memleketlerine yerleşmelerini temine çalışmaları, Anadolu istilâ ve iskânları kadar eskidir ve bu istilâların mütenasib bir şekilde (orantılı olarak) kuvvet ve ehemmiyet kazanmakta bulunmuştur...” (Barkan 1995: 29).

Selçuklular zamanında Anadolu'nun fethi ve vatan haline dönüştürülmesinde olduğu gibi Balkanların fethi ve Türkleşmesinde de tekke ve zâviyelerin önemli rolü olmuştur. Askeri fetihler, adil bir yönetim ekonomik hayatın iyileştirilmesi ve insanların manevi dünyalarının güçlendirilmesi ile bütünleşmiştir (Karpuz 2010: 427-445).

Selçuklu yönetiminin takip ettiği bu siyaseti, Anadolu Beyliklerinin "Bey" ve "Ulema"sı da takip etti. Gönül ve madde seferberliği ile Türk-İslam kültürü şehirlere, köylere, yer ve mevki adlarına kadar işlenmeye çalışıldı. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşılmaya, hizmet için tekye ve zaviyeler kurulmaya çalışıldı. Selçuklu ve Beyliklerin takip ettiği siyaseti Osmanlı Beyliği de aynen takip ettirdi. Anadolu'daki Türk-İslam kültürünün tebliğine hız vermekte, diğer taraftan ise yeni toprakların fethi için Balkanlara geçmekte idi. Bu hizmetleri yürüten Osmanlı Yönetimi "Tekye ve Zaviyeler" konusunda iki yol izledi. Bunlardan birincisi Selçuklu ve Beyliklerden intikal eden "Tekye ve Zaviyeler"in varlığını koruyup haklarını tanımak, ikincisi ise küffardan alınan topraklarda yeni "Tekye ve Zaviyeler" kurmaktı. Osmanlı Devleti'nin bu politikası daha sonraları da devam etti .

Osmanlı dönemi Tasavvuf düşüncesinin, Anadolu ve Balkanlar'la yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Dönemin sosyal ve siyasal şartlarına, coğrafyanın iktisadi ve kültürel durumuna göre farklılıklar varsa bile şu çizgi değişmemiştir: Ahmed-i Yesevi'nin mısralarında yer alan pek çok konuyu Yunus Emre tekrarlamış, aynı sada yüzlerce sufünün himmet ve gayretleriyle Edirne, Sofya, Üsküp, Belgrat ve Bosna'da yankı bulmuştur (Kara 2001: 3-7).

Balkan topraklarında tasavvuf ekolleri Osmanlı fetihlerinden önce görülmeye başlanmıştır. Balkan coğrafyasının çeşitli bölgelerine yayılan gönüllü Türk dervişleri birçok bölgede tekke, zaviye ve hangâh açmışlardır. İrmak ve su kaynakları kenarında açılan tekkelerin yanına değirmenler açılarak bölgenin yerli kitlelerine ulaşma ve iletişime geçme amacı güdülmüştür. Yerleşimin olmadığı bölgelerde açılan tekkeler ise farklı bölgelerden gelen Müslüman muhacirlere iskân yeri işlevi görmüştür (Barkan 2008: 141-190).

Balkanların fütuhâtını sadece kılıç ve pazı kuvvetine dayandırarak izah etmek mümkün değildir. Fethin gerçekleşmesinde ve oradaki Osmanlı idaresinin uzun süre devam etmiş olmasının arkasında tasavvuf erbabının oynamış olduğu rolü göz ardı etmek tarihi gerçeklere aykırıdır. İlk devirlerden itibaren İslam'ın özüne inerek, onu en iyi şekilde anlayıp, duygu, düşünce ve davranışlarını tam olarak Allah ve Resulü'nün iradesine tabi kılmayı gaye edinen tasavvuf ve tarikat mensupları, İslam dinini gayri Müslim toplumlara tebliğ edip, yaymayı en önemli vazifelerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Bunun içindir ki, kendilerinin hak yolunda seferber eden ve her türlü fedakârlığı göze alan sufi dervişler, pek çok bölgelerde yoğun bir tebliğ faaliyeti sürdürerek, oradaki insanlara İslam'ı tanıtıp sevdirmişler ve Müslüman olmalarına vesile olmuşlardır. Tasavvuf erbabı, bir taraftan sürekli bir tebliğ faaliyetini yürütürken, diğer taraftan da şartlar gerektirdiğinde, dış tehdit ve tecavüzlere karşı İslam'ı savunma noktasında, üzerine düşeni en iyi şekilde yapmışlardır (Türer 2003: 715-740). Balkanlarda ilerlemesine paralel olarak tekke, zaviye ve ha-nikah (hankah) sayıları da arttı. Özellikle Balkanlarda Bektaşî, Mevlevî ve Halvetî tarikatına ait tekkeleri sayısı oldukça fazladır. Malkara, Gelibolu ve Dimetoka'da kurulan zaviyeler yanında Yenice Zağra'da Kılıç Baba Zaviyesi, Çirmen'de Musa Baba Zaviyesi, Dimetoka'da Kızıl Sultan (Kızıl Delü) Zaviyesi, Şumnu'daki Hüseyin Dede Zaviyesi, Hoca Ahmet Yesevî'den icazet alıp 370 kadar fukara ile Diyar-ı Rum'a gelen, Hacı Bektaş'tan izin alıp Varna'ya ait olan Kaligra Kalesi ve çevresine yerleşen Sarı Saltuk Baba tekke ve zaviyeleri vb. gibi birçok tekke ve zaviye kuruldu (Barkan 1974: 279-295).

Bektaşîlik Hacı Bektaş Veli tarafından kurulan bir tarikattır. Bektaşîliğin merkezi Sulucakahöyük (Hacıbektaş) olup oradan Anadolu'nun birçok yerine yayılmış, ardından da Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada faaliyet göstermiştir. Balkanlarda kurulan Bektaşî tekkelerinin listesi bir hayli kabarıktır. Bektaşî tekkelerini listesi şöyledir:

Yunanistan'da bulunanlar; Ahi Baba Tekkesi: Feres (Ferecik), Ali Baba Türbesi : Kandia/Kreta, Ali Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Alikulu Tekkesi: Aydınlı/Agia, Aydın Baba Türbesi: Thessaloniki (Selanik) Binbiroklı Ahmet Baba Zav.: Tsermen (Çirmen), Elmalı Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Emine Baba Tekkesi: Vodhorina/Joannina, Eski Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Ferecik Tekkesi: Feres (Ferecik), Gazi Baba Türbesi: İneli, Gaziler Tekkesi: Feres (Ferecik), Hasan Baba Tekkesi: Rethymnon/Kreta, Hasan Şeref Baba Türbesi: Joannina/Epirus, Horasanlı Ali Dede Tekkesi : Iraklion (Kandia)/Kreta, Hüseyin ve Turabi Baba Türb.: Kontsa'da (Joannina'nın kuzeyinde), Hızır Baba Tekkesi : Makri, Kızıl Deli Sultan Tekkesi: Didymotichon (Dimetoka), Katerini'de bir Bektaşî T.:

Aikaterini (Katerini), Kasım Baba Tekkesi: Kastoria, Kesrin Dergahı: Thessaloniki (Selanik), Memi Bey Sultan Türbesi ve Bucak Tekkesi: Kozani'de Köşeler ve Sofular köyü arasında Mustafa Gazi Türbesi: Chania/Kreta, Mümin Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Mürsel Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Otman Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Piri ve Erbei Baba Türbe v. T.: Juma/Kozani, Saltık Baba Türbesi: Korfu, Sancaktar Ali Baba Türbesi: Toplitza/Kastoria, Sancaktar Dergahı: Thessaloniki (Selanik), Şahin Baba Tekkesi: Kupekli/Thessalien (Teselya'da), Trikkala'da bir Tekke: Trikkala/Thessalien, Turbali Sultan, Cafer ve Mustafa Baba Türbeleri ve T. : Rini'de (Veletinon ve Farsala arasında), Timur Baba Zaviyesi: Çirmen, Yaran Baba Zaviyesi: Çirmen, Yenişehir Dergahı: Mora.

Batı Trakya'daki Evros idare bölümündeki tekkeler; Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli): Didymotichon (Dimetoka), Gazi Ferhat Baba: Didymotichon (Dimetoka), Öksüz Baba: Didymotichon (Dimetoka), Aşağı Tekke: Mikroderio (Küçük Derbent) köyü, Gazi Hasan Baba: Sidiro (Demirören) köyü, Çilingir Baba: Haldini (İlanlı/Yılanlı), İbrahim Baba: Feres (Ferecik), Işıklar Nefes Baba: Loutros (Ilıca) köyünde, Sancaktar Baba: Makri (Miri) köyünde.

1826'da (II. Mahmud tarafından) kapatılan Dimetoka'daki diğer Bektaşî tekkeleri; Abdal Cüneyd, Ahi Denek, Çakmak Dede, Develi Dede, Karagöz Bey, Yağmur Baba, Nasuh Bey, Timurhan Şeyh, Hasan Baba, Şahin Baba-Şahin Sufî Sultan, Mürsel Baba, Şeyh Musluhiddin Baba, Timur Baba, Demirhan Baba, Şeyh Dede Baba.

1826'da (II. Mahmut tarafından) kapatılan Ferez (Ferecik)'deki Bektaşî tekkeleri; Ahi Horasan, Ahi Turan Şah, Cuyi Dede, Veli Dede, Şeyh Siyah Taccüddin, Göbekli Saraç Baba.

Rodopi idare bölümündeki Bektaşî tekkeleri; Kara Ahmed, Pospos (Puşpuş): Komotini (Gümülcüne), Ak Baba, Taşlık: Petrota (Taşlık) köyünde, Süpüren Mahmut Dede: Komotini'de (Gümülcüne'de), Üç Gaziler: Hloi köyüne (Hebilköy'üne) 5 km (Bul garistan sınırları dâhilinde), Kamber Baba: Anokambi (Yukarı Kamberler) ve Kato kambi (Aşağı Kamberler) köyü arasında

Son dönemlere ait iki tekke; Raşîye: Mega Evmiro (Büyük Mursalı), Ahmet oğlu Ahmet Baba: Genisia (Yenice Karasu) köyü; Kavaklı Mah. Genisa bölgesinde ayrıca Hasan Baba, Taybe Sultan, Zübeyde Ana, Öksüz Baba, Mercan Ana, Musellim ve Mahsun Baba'nın mezarları bulunmaktadır.

Bulgaristan'daki Bektaşî tekkeleri; Abdullah Dede Tekkesi: Yeni Zagra, Akyazılı Sultan Tekkesi: Varna/Balçık köyü (Batova), Ali Koca Baba Zaviyesi: Ruscuk, Genç Baba Tekkesi: Miralar köyü yakınlarında, Hakir Ali Baba Zaviyesi: Ruscuk, Haydar Baba: Tutrakan, Hekim Ali Baba Tekkesi: Tutrakan (Denziler köyü), Hasan Demir BabaPehlivan T.: Razgard/İsperih, Kemanlar, Horasani Ali Baba Zaviyesi: Ruscuk, Hüsam Dede Tekkesi: Sofya/Dobeşince, Hüseyin Baba Tekkesi: Duraç köyü yakınlarında, Hüseyin Baba Zaviyesi: Silsitre, Kademli (Kıdemli) Baba Tekkesi: Nova Zagara yakınlarında, Kamber Baba Tekkesi: Ruscuk, Kızane Tekkesi: Tirgoviş (Eskicuma)/Kızane köyü, Kızıldeli Sultan : Kırçalı, Koca

Doğan Zaviyesi: Silistre, Kurt Baba Tekkesi: Belören (Belveren), Melek Baba Tekkesi: Ruscuk, Musa Baba Zaviyesi: Kozluca, Mustafa Baba Tekkesi: Rusçuk/Silistre, Mustafa Baba Tekkesi: Hasköy/Filibe, Otman Baba Tekkesi: Hasköy, Timur Baba Zaviyesi: Silistre, Ormenyon Çirmen, Yahya Paşa Bali Tekkesi: Razgard yakınlarında.

Romanya'daki Bektaşî tekkeleri; Sarı Saltuk Tekkesi: Babadağ, Akyazılı İbrahim Baba: Betova, Kanaat Baba: Keçideresi, Horasanı Ali Baba: Denizler.

Bosna Hersek'te bulunan Bektaşî tekkeleri; Blogay'da bir Bektaşî T.: Blagay (Mostar), Gradiška'da bir Bektaşî T.: Gradiška, İzvornik'te bir Bektaşî T.: İzvornik, Konjiç'te bir Bektaşî T.: Konjiç (Konyiç), Saraybosna'da bir Bektaşî T.: Sarajevo (Saraybosna), Tuzla'da bir Bektaşî Tekkesi: Tuzla.

Kosova'da bulana Bektaşî tekkeleri; Hacı Adem Vechi Baba T.: Prizren, Pec'de bir Bektaşî Tekkesi: Pec (İpek), Şemseddin Baba Tekkesi: Djakovica (Yakova), Şeyh Hafız Baba Tekkesi: Djakovica (Yakova).

Makedonya'daki Bektaşî tekkeleri; Ali Baba Tekkesi: Debar (Debre), Hacı Baba Tekkesi: Titov Veles (Köprülü), Hamza Baba Tekkesi: Štip (İştîp), Hıdır Baba Tekkesi: Kicevo (Kırcova), Hüseyin Baba Tekkesi: Bitola (Manastır), Kanatlar'da bir Bektaşî T.: Kanatlar, Karaca Ahmet Tekkesi: Skopje (Üsküp) / Kumanovo, Kırcova'da bir Bektaşî T.: Kicevo (Kırcova), Mustafa Baba Tekkesi: Skopje (Üsküp), Sersem Ali Baba (Harabati) T: Tetovo (Kalkandelen), Süleyman Baba Tekkesi: Skopje (Üsküp), İsmail Baba Tekkesi: Ustorumca (Gülçiçek 2000: 212-217).

Halvetiliğin ilk kurucusu Ömer Halveti olarak bilinir. Ancak Halvetiliğin asıl kurucusu Seyyid Yahya Şirvanî'dir. Halvetilik gerek keyfiyet, gerekse kemiyet olarak Türk insanını ve toplumunu en fazla etkilemiş bir tarikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Halvetilik sadece Anadolu'da değil, diğer birçok İslam ülkesinde de yaygın tarikatlar arasına girmiştir. İbrahim Gülşen tarafından Kahire'de kurulan zaviye ile birlikte Mısır'da en yaygın tarikatlar arasındadır. Oradan da, aynı kanalla Sudan, Mağrib ülkelerinden Cezayir, Tunus'ta ve Hicaz bölgesinde yayılmıştır. Bu kanaldan Afrika'nın iç kesimlerinde yayılan Halvetiye kolları, İslam'ın yayılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Yine bu tarikat Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Eski- Yugoslavya (bugünkü Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde) ve Uzak-Doğu ülkelerinden Endonezya'da oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

Osmanlı Döneminde Balkanlarda en çok tekke ve zaviyeye sahip olan Halvetilik'in maalesef ki günümüzde tekke sayısının çok az olduğu bilinmektedir. Osmanlı'nın bu bölgelerden çekilmesiyle tekkelerin çoğu yıkılmış veya terk edilerek harabe haline dönmüştür.

Sırbistan'da Halvetiliğin merkezi Ujiçe şehridir. Ujiçe'de Halveti tekkesi ilk olarak Şeyh Mehmet b. Ömer Efendi tarafından kurulmuştur. Sırbistan'ın Leskovac (Leskovça), Szegedvaroş, Sokobanja, Vranje ve Ajdovşçina şehirlerinde de Halveti tekkelerinin mevcut olduğu kayıtlara geçmiştir. Bugün bu tekkelerden hiçbir iz kalmamıştır. Hepsi yıkılmıştır.

Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre Belgrat'ta 17 tekke arasında bir Halveti tekkesi de vardır.

Bosna Hersek Osmanlı idaresine girdikten sonra XVI. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Saraybosna başta olmak üzere birçok şehirde Halveti dergâhları kurulmuştur. Osmanlı döneminde Bosna Hersek'in en önemli yöneticilerinden biri olan Gazi Husrev Bey, Saraybosna'nın merkezinde kurduğu külliyyede bir hanikah da inşa etmiştir. Vakfiyede hanikahın başında Halveti tarikatına mensup bir şeyhin olması şart olarak ifade edilmektedir.

XVII yüzyılda Saraybosna'da ikinci Halveti tekkesi Şeyh İbrahim Bistrigi tarafından kurulmuştur.

Elçi İbrahim Paşa tarafından Travnik şehrinde de bir tekke inşa edilmiş. Tekke'nin ilk şeyhi Şeyh Ahmet'tir.

Bosna Hersek'te Halveti tekkelerinin Vişegrad, Byelyina, Rudo ve Donya Tuzla şehirlerinde yayılmasında Saraybosna Yediler Türbesi türbedarı Şeyh Seyfullah (Ebu Leys) Efendi İblisoviç'in (ö.1889) büyük emeği vardır.

Konjiç şehrinin merkezinde inşa edilen Mehmet Çavuş külliyesinde, Halveti tarikatına mensup bir tekkenin var olduğu da kayıtlarda yer almıştır.

Mostar kasabasına yakın Buna nehri üzerinde Blagay Halveti tekkesi vardır. Bu tekkeyi Ujiçeli Şeyh Huslihuddin'in müritlerinden ve o zaman Mostar Müftüsü olan Ziyauddin Ahmed b. Mustafa (ö.1679) tarafından inşa edilmiştir. Bu tekke Sarı Saltuk'un makamının burada bulunmasından dolayı Alevi Bektaşî tekkesi olarak da kabul edilmektedir. Bir başka Halveti tekkesi de XVI yüzyılın ikinci yarısında Prusac (Akhisar) şehrinde, İstanbul'da tahsilini tamamlayarak Akhisar'a kadı olarak atanan Hasan Kafi (Pruşçak) tarafından inşa edilmiştir.

Osmanlı döneminde Saraybosna'da 3 hanikâhın Halveti olduğu ve Bosna-Hersek'te, Vişegrad, Rudo, Bjelina, Donja Tuzla gibi yerlerde 10 Halveti tekkesinin var olduğu görülmektedir. Halveti tekkelerine 1930 yılına kadar rastlamak mümkündür, fakat İkinci Dünya Savaşından sonra, malesef bugün de Halvetiliği icra eden tekke yoktur.

Halvetilik, Kosova'da en yaygın tarikatlardan biridir. Prizren şehri Kosova'da Halvetiliğin merkezi olarak kabul edilir. Şehir merkezinde Pir Osman Baba tarafından Saraçhane Halveti tekkesi kurulmuştur. İkinci Halveti tekkesi Şeyh Muhammed tarafından Yakova'da (Gjakova) şehrinde Halveti tekkesi kurulmuştur.

Kosova Kamenicesi köylerinden Topanica'da 1754 yılında Gilan'ın Livoça köyünden Şeyh Zeynelabidin bir Halveti tekkesi açmıştır.

Preşova şehrinde kurulan Halveti tekkesinden başka Rakovça köyünde de Şeyh Begzad tarafından bir tekke kurulmuştur.

İpek şehrinde de 1893 yılında Şeyh Süleyman tarafından bir Halveti tekkesi kurulmuştur. Prizren Saraçhane Halveti tekkesinin kurucusu Pir Osman Baba'nın halifelerinden Şeyh İbrahim, Damyan'da bir Halveti tekkesi kurmuştur.

Mitroviça şehrinde bugün de faal olan Halveti tekkesini XIX. yüzyılda Şeyh Muhammed açmıştır.

Kosova'nın Rahovça (Rahovec) kasabasında da XVII. yüzyılın sonu XVIII. yüzyılın başlarında Şeyh Eyyub'un oğlu Şeyh Süleyman tarafından bir halveti tekkesi kurulmuştur. Bugün de faal olan tekkede semahane, halvet odaları, kahve ocağı ve diğer bölümler vardır.

Deçan kasabasına yakın Nevrokoz köyünde Yakovalı Şeyh Halid tarafından Halveti tekkesi açılmıştır.

Prizren'in etrafında Lukinje köyünde Şeyh Bekir tarafından kurulan Halveti tekkesi vardır. Yumnik'teki Halveti tekkesini kuran Şeyh Osman'dır.

Kosova'da Halvetiliğin Ahmediye kolunun Sinaniye şubesine ait bir tekke Prizren'de XVII. yüzyılın başlarında Horosanlı Kutub Şeyh Musa tarafından inşa edilmiştir. Bu tekke XIX. yüzyılın sonlarına kadar faaliyette bulunmuştur.

Makedonya'da Halvetilik, Sinani, Karabaş ve Hayati kolları olarak faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Halvetiliğin Sinanilik kolunu incelediğimizde Üsküp'te iki tekke'nin varlığı tespit edilmektedir. Ümmi Sinan veya diğer ismiyle Veliyüddin Vardar Sinani Tekkesi, Vardar nehri kıyısında on altıncı yüzyılın sonlarında İbrahim Ümmi Sinan müritlerinden Abdülhadi el Vardari tarafından kurulmuştur.

Üsküp'te ikinci Sinani Tekkesi İplikçi Hasan Efendi tekkesidir.

Prizren Saraçhane Halveti Tekkesinden icazetli olan Şeyh Salih Baba on sekizinci yüzyılda Üsküp'te Vardar nehrinin sağ kıyısında Halveti tekkesini kurmuştur. Diğer bir Halveti tekkesi de Zincirli Tekke olarak anılmaktadır. Şeyh Adem Baba tarafından kurdurulmuştur.

Köprülü'de Şeyh Mehmet baba tarafından Halveti Derbent Dergâhı kurulmuştur. Makedonya'nın Kumanova şehrinde ve ona yakın Mateyçe köyünde, Eğri Palanka, Kratova Koçana, Ustrumca'nın Bansko köyünde, Üsküp'ün Raşçe köyünde birer Halveti tekkesinin var olduğu çeşitli kayıtlarda yazılmaktadır.

Vardar nehrinin kaynağı olan Vrutok köyünde de Şeyh Yusuf tarafından Halveti tekkesi kurulmuştur.

Osmanlı idaresinin ilk döneminde Arnavutluk'ta en yaygın tarikat Halvetiliktir. İslam'ı kucaklamasında en etkili Halveti tekkesi 1490 yılında Korça şehrinde Mirahor İlyas Bey tarafından kurulan Halveti tekkesidir. XVI. Yüzyılda Halvetilik Delvina, Vlora (Avlonya), Berat gibi Arnavutluk'un önemli merkezlerinde yayılmıştır.

Prizren Saraçhane Halveti tekkesinin kurucusu Pir Osman Babanın oğlu Şeyh Sinan'ın (ö.1808-09), halifesi Şeyh Hasan Arnavutluk'un Has bölgesinde XIX. yüzyılın başında bir Halveti tekkesi kurmuştur. Şeyh Hasan aynı zamanda Luma'da ve Kukës şehrinin Nanga köyünde de birer tekke inşa etmiştir.

Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Prizren Saraçhane Halveti tekkesi şeyhi Şeyh Osman'ın halifesi Tiranlı Şeyh Ali Pazari tarafından Halveti tekkesi kurulmuştur.

Berat şehrinde iki Halveti tekkesinden başka, Korça'nın Bilişti köyünde ve aynı bölgede Progri köyünde, Pogradec'in Şengyergi köyünde birer Halveti-Hayati tekkesinin var olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

Tepedelen'de de dört Halveti tekkesinin var olduğu biliniyor. Tepedelen'in güneyinde bulunan Luzati köyünde Abdülfettah Efendi zaviyesi, Majgorani (Mecid-i Guran) köyünde, Ramiz ve Viragos köylerinde ve XIX. yüzyılın sonlarında Tepedelen bölgesinde Tosk Martaloz, Marica ve Krates köylerinde de birer Halveti tekkesi kurulmuştur (<http://balturk.org.tr/balkanlarda-halvetiye-ve-halveti-tekkeleri/>).

Mevlevilik, Mevlana Celaleddin Rumi'nin ölümünden sonra şekillenmeye başlamış ve Konya merkez olmak üzere Anadolu'da, Balkanlarda ve Ortadoğu coğrafyasında yayılma alanı bulmuştur. Böylelikle Mevlevilik Ortaçağ Anadolu'sunda büyük halk kitleleri arasında kabul görmeye başlamıştır. Bu kurumsallaşmanın sonunda barış zamanlarında Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde halk üzerinde etkili olan Mevlevilik Birinci Dünya Savaşı'nda kurulan Mevlevi Alayları ile askeri alanda da faaliyet göstermiştir.

Mevlevîhâne, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin düşüncelerini esas alan, tarikat prensiplerinin öğretildiği bir kurum olup değişik yapılardan oluşmaktadır. Mevlevî tekkeleri tarikat öğretiminin yanında hat, tezhip, musiki gibi güzel sanatlarla ilgili, yolcuların barınması, fakirlerin doyurulması ve benzeri sosyal amaçlı çalışmalar da yapmışlardır (Karpuz 2010: 428).

Arnavutluk'un Elbasan ve İpek şehirlerinde mevlevîhâneler olduğu kaynaklarda geçer. Ancak tekke binalarının ayakta olup olmadığı bilinmemektedir. Veled Çelebi'ye göre Elbasan mevlevîhânesinin banisi Murad Dede, Şeyhi Hafız Dede'dir. İpek Mevlevîhânesi de 1911 yılında faal görünüyor (Karpuz 2010: 430).

Bosna-Hersek'te Sarajevo İsa Bey Zâviyesi mevlevîhâne olarak bilinir. Bosna-Hersek'in başkenti, Sarajevo'da Bendbaşı semtinde 1462'de kurulmuş, yıkıla yapıla 1957 yılına kadar gelmiş ve o yıl ortadan kalkmış bir mevlevîhânedir. Mevlevîhâne İsa Bey zaviyesinin yerine geçmiş olmalıdır (Karpuz 2010: 430-431).

Bulgaristan'da Filibe Mevlevîhânesi önemli bir mevlevîhânedir. Rumeli'de Bektaşî, Halveti vd. tekkelere göre günümüze gelen nadir mevlevîhânelerden birisi de Bulgaristan'daki Filibe'de bulunmaktadır. Kentin merkezinde Osmanlı dokusunun bulunduğu Üçtepe

mevkiinde 18. yüzyılın başlarında Peçevi Ahmed Dede adına kurulmuştur (Karpuz 2010: 431).

Macaristan'da Peçoy Yakovalı Hasan Paşa Mevlevîhânesi bulunmaktadır. Şehrin surlarının dışında Zigetvar Kapısı civarında yer alan mevlevîhânenin, sadece semâhâne olarak kullanılan camisi günümüze gelmiştir (Karpuz 2010: 432).

Makedonya'da Üsküp Mevlevîhânesi vardır. Makedonya Cumhuriyeti'nde başkent Üsküp'teki Mevlevîhâne yıkılmış geriye soluk bir resim kalmıştır. Yerini tam olarak bilmiyoruz. Evliya Çelebi'ye göre Sadrazam Melek Ahmet Paşa'nın konağı mevlevîhâne haline getirilmiştir. Veled Çelebi'ye göre türbede yatan Numan Dede Efendi, 1912'deki şeyhi Ferruh Çelebidir. Son Şeyhi ise Hakkı Efendidir (Karpuz 2010: 433).

Sırbistan-Kosova'da da mevlevîhâneler bulunmaktadır. Belgrad ve Niş Mevlevîhâneleri kayıtlarda geçmesine rağmen günümüze gelememişlerdir. Kosova İpek Mevlevîhânesi'nin de son durumu bilinmemektedir (Karpuz 2010: 433).

Yunanistan'ın başkenti Atina'da bir mevlevîhâne bulunmaktadır. Atina'nın merkezinde Akropolis'in güneyinde Plaka semtinde Roma agorasının içinde yer alır. Fethiye Camisinin yaklaşık 100 m güneyindedir. Yakınındaki Hacı Mehmet Medresesi ve Mustafa Ağa Camisi ile bir üçgen oluştururlar. Kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Yapıdan ilk olarak 17. yüzyılda Evliya Çelebi söz etmektedir (Karpuz 2010: 433).

Girit-Hanya Mevlevîhânesi: Girit adası, Hanya şehri ve mevlevîhânesi Türk tarihinin hüznü saygılarından birisini teşkil eder. Adanın diğer şehirleri önceden fethedilmesine rağmen Hanya 1646 tarihinde binbir zorluk çekilerek ve binlerce şehit verilerek alınmıştır. Savaşa tanıklık eden Evliya Çelebi ordumuzun kahramanlığını ayrıntılarıyla anlatır. Mevlevîhâne 1890 yılında açılmış, 1924 yılında kapanmıştır.

Selanik Mevlevîhânesi: Yunanistan'ın kuzeyindeki Serez ve Selânik mevlevîhâneleri de yıkılmıştır. Veled Çelebi Serez'in banisi olarak Ramazan Dede'yi, şeyhi olarak Mehmed Ağah Dede'yi kaydetmiştir. Selanik Mevlevîhânesi'ne ait bazı fotoğraflar günümüze gelmiştir.

Yenişehir-Larissa Mevlevîhânesi: Yunanistan'ın Teselya bölgesindeki Larissa Yenişehir Mevlevîhânesi Köstem nehri kenarında yer almaktadır. 17. yüzyıl başlarında Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından yaptırılan bir zaviyedir.

Öte yandan Yunanistan'daki Rodos, Sakız, Midilli adalarında birer mevlevîhâne olduğu bilinmektedir. Veled Çelebi'ye Sakız Mevlevîhânesi'nin banisi Hızır Dede, Şeyhi İsmail Dede olarak belirtir. Midilli de ise Cemil Dede yatmakta, şeyhi Nafiz Dede'dir. Bunlar gibi Batı Trakya'daki Gümölcine ve Dimetoka mevlevîhânelerinin akıbeti hakkında bilgimiz bulunmamaktadır (Karpuz 2010: 434-436).

Balkanlarda bulunan tekke ve zaviyelerin toplum hayatında pek çok etkisi olduğu muhakkaktır. Selçuklularda ve Osmanlılarda tekke ve zaviyeler toplumu nasıl etkilemişse Balkanlarda da aynı şekilde etkilediğini ve topluma yön verdiğini söyleyebiliriz.

Özellikle Balkanlarda yer alan tekke ve zaviyelerin en önemli özelliği fethedilen topraklarda yaşayan gayri Müslimlerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamaktır. Bu anlayış büyük ölçüde başarılıdır. Buna bağlı olarak bu kuruluşların sosyal huzurun sağlanmasında ve ruhi yapının korunmasında da önemli rol oynamıştır. Fethedilen topraklarda birlik ve beraberliğin oluşmasında tasavvufi düşüncelerin yaşatıldığı tekkeler önemli hizmetler ifa etmişlerdir.

Balkanlarda bulunan tekke ve zaviyelerin kurulduğu günden bugüne hayatın pek çok aşamasına katkı sağladığı görülmektedir. Bu katkılar üzerinde durmak istiyoruz.

Tekke ve zaviyeler açıldıkları yerlerde ilim ve kültür hayatını derinden etkilemişlerdir. Balkanların fethinde sadece askeri güç yeterli olmamış, manevi ve ilmi desteği de tekke ve zaviyelerin açılmasıyla sağlanmıştır. İnşa edilen tekke ve zaviyelerde yetişen önemli şahsiyetler ortaya koydukları eserleriyle ilim ve kültür hayatına katkı sağlamışlardır. Ayrıca her açıklan tekkede bir kütüphane kurulmuş, bu kütüphanelerden yararlanılarak ilmi çalışmalar yapılmış, eğitim ve kültüre katkı sağlayarak ulema ve devlet adamlarının uğrak yeri olmuştur.

XIII. yüzyıldan itibaren hem Anadolu'daki hem de Balkanlardaki tekke şeyh ve müritleri şiiri ve edebiyatı vasıta olarak kullanmış ve böylece tarikatın öğretilerini geniş halk kitlelerine yaymaya çalışmışlardır. Bu tekkelerden birçok ünlü şair yetişmiştir. Hatta Türk milletinin kurtuluşunu ve bağımsızlığını ifade eden İstiklal Marşı gibi devasa bir eser de Ankara'daki Taceddin Dergâhında yazıldığını hatırlatmak isteriz.

Tekke ve zaviyelerin bir başka önemi iktisadi hayata yaptığı katkıdır. Tekke ve zaviyeler hem Anadolu'da hem de Balkanlarda iktisadi ve ekonomik yönden toplumu yönlendirmiş, sadece dünyalık için yaşanmaması gerektiğini ve israfın haram olduğunu insanlara sunarak iktisadi anlamda tasarruf sağlamıştır. Ayrıca tekkelerin iktisadi hayatta en büyük katkısı Ahilik ve fütüvvet teşkilatlarının kurulmasıyla olmuştur. Fütüvvet teşkilatı gençleri mert, yiğit, cömert, bilgili ve becerikli yetiştirme gayretiyle sanatkâr ve zanaatkârların bir araya gelmesiyle doğmuş dinî iktisadi bir organizasyondur. Bu dinî ve iktisadi organizasyonun adı da Ahiliktir. Ticaret erbabı esnaf ve sanatkârların her zümresi ahilerin açtıkları zaviyelerde her işin erbabı olan kişinin etrafında toplanıyorlardı. Gündüz işleriyle meşgul olan esnaf, akşamları da tekke ve zaviyelerde şeyhlerinin önderliğinde dinî eğitimlerini alıyorlardı. Ahilerin çalışma düzeni, ahlak kuralları fütüvvetnamelerle belirleniyor, bu fütüvvetnamelerde kaynağını Kur'an ve sünnetten alıyordu. Fütüvvetnameler aynı zamanda Ahilik teşkilatının anayasası mahiyetindeydi.

Türkistan'dan gelen Selçuklularla devam eden askeri hazırlıkların yapıldığı yer olarak bilinen ribat geleneği (savaşlarda kullanılan atların bağlandığı arkasına sığınarak belde halkının düşmana karşı kendisini savunması için hazırlandığı yer) XII. yüzyıldan sonra tekke ve zaviyeler tarafından kurumsallaştırılmıştır. Burada önce askerler nefis terbiyesinden geçtikten sonra orduya katılmışlardır. Osmanlı Devletinde tekke ve ordu münasebetleri daha

da sistemleştirilmiştir. Tekke ve zaviyeler daha çok köylerde ve ıssız dağ başlarında açılmış, oradaki halka din farkı gözetmeksizin hizmet etmiş ve halkın gönlünü kazanarak bir anlamda silahsız o bölgeleri fethetmişlerdir. Hatta Padişahla beraber Bektaşî dervişlerinin savaşa katıldığı, daha sonra Yeniçeri Ocaklarının kuruluşunda Bektaşî dervişlerinin gayretleri olduğunu söyleyebiliriz. Milli mücadele döneminde de Özbekler tekkesinin karargâh olarak kullanıldığı yakinen bilinmektedir. Balkanlarda kurulan tekkeler de Anadolu'da olduğu gibi fetihlerde büyük görevler üstlenmişlerdir.

Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı gibi iki büyük devletin kurulmasında tekke ve zaviyelerin, dolayısıyla da erenlerin büyük rolleri olduğu bir gerçektir. Şeyhler, dervişler, Aplerenler Anadolu'ya büyük ölçüde Moğol istilasıyla yerleşmeye başlamış, yerleştikleri yerleri imar ve inşa etmiş, bağ bahçe açmış, uygun yerlere değirmenler kurmuş ve toplumu hem yönlendirmiş hem de ortamı fethetme için uygun hâle getirmişlerdir. Tarikat, tekke ve zaviyelerin temel amacı, İslamı dosdoğru yaşamak ve yaşatmak, kâmil insan, kâmil müslüman yetiştirerek, dünya nimetlerinden fedakârlık etmek, insanlara yardım ve ihsanda bulunmak, "ilimle hakikati" "şeriatla tarikatı" birleştirmek gibi temel prensipleri gerçekleştirmek esasları üzerine oturtulmuştur. Bu esasları öğrenmek isteyen "müridin", Ayet, Hadis ve Fıkıh ilimleri okuması, hikmetli ve öğretici bilgi veren sohbetlere katılması, beden ve kalbini terbiye edici ibadet ve zikir etmesi, insana ve haklarına saygının manevi alanda getirdiği değeri öğrenmesi, ilim ve ahlâki değerleri öğrenmesi ve öğretmesi, bütün bu değerlerde sürekli bir alışkanlık sağlaması gerekiyordu. Bu prensipleri benimseyen ve yaşayan kişi, belirli bir süre eğitilen kişi olmaktan çıkıp, sürekli olarak öğrenen ve öğreten, iyiliği gösterip, yanlışlardan sakınan ve sakındıran birey durumuna gelecektir (Özdemir 1994: 284-285). Ayrıca bu tekkelerde alınan eğitim insanları medenileştirerek topluma kazandırmıştır. Bu faaliyetler Balkanlardaki tekkelerde de devam etmiş, tekkeler hem orada bulunan Müslim ve gayri Müslimleri eğiterek medenileştirmiş, hem de Balkanların Türk toprağı olmasında inkâr edilmez başarılar sağlamışlardır.

Tekkelerin bir başka önemi ise spor merkezleri oluşudur. Zira tekkelerde okçuluk ve güreş oldukça yaygındır. Buna bağlı olarak Okçular Tekkesi ve Güreşçiler Tekkesi adında tekkeler kurulduğu da bilinmektedir.

Anadolu ve Balkanlar'ın kolonizasyonunda bu savaşçı dervişler önemli rol oynamışlardır. Bu dervişlerin savaşçılıkları sadece bir yönleridir. Bu kişilerin beraberlerindeki Türkmen boyları nezdinde sosyal, siyasal, dinsel önderlik niteliklerinin yanısıra ata geleneklerinin sözlü taşıyıcıları oldukları da akıldan çıkarılmamalıdır. Sıkı bir medrese eğitiminden geçmemiş bulunan bu dervişler, ata kültü ve geleneklerini yaşatmalarının yanısıra anadillerini de korumakta ve şehirleşmiş kesimler arasında Türkçeye nazaran üstün konumda görülen Arapça ve Farsçanın etkisinden uzakta bulunmaktaydılar. Özellikle Balkanlarda tekkeler, Türk dilinin öğrenilmesinde ve yaygınlaşmasında önemli görevler ifa etmişlerdir.

Tekkelerin bir başka özelliğı de buldukları bölgelerde hastane görevi de üstlenmeleridir. Çünkü ruhi anlamda rahatsız olan insanlar bu tekkelerde huzur bulup

iyileşmişlerdir. Özellikle Bosna-Hersek'te maddi-manevi anlamda hasta olup hastalığına çare arayanlar için önemli şifa merkezleri Mesudije Tekkesi ve Živčić Tekkesidir. Mesudije Tekkesi, ocaklık geleneğinin işlevselliğini koruduğu bir mekân olmanın yanında, bir bölümünde modern tıp sistemiyle tedavilerin yapıldığı bir ocaktır. Geleneksel tıp ile birlikte modern tıbbın bir arada kullanıldığı bu merkez bir anlamda hekimlik açısından gelenekle modernitenin sentezini yansıtmaktadır (İyiyol 2012: 201).

Son olarak tekke ve zaviyeler buldukları yerlerde musiki, sanat ve mimarinin de merkezi olmuştur. Tekkelerde verilen tasavvuf musikisi hem ruhları hem de gönülleri arındırmıştır. Özellikle Mevlevihanelerde tasavvuf musikisi ve buna bağlı olarak sema tekkelerde özel bir ilgi görmüştür. Tekkelerin inşası ve daha sonrasında yapılan mimari eserler tekkeler sayesinde gelişmiştir. Balkanlarda Türk eserleri tekkeler vasıtasıyla inşa edilmiş, imarethane, cami, mescitlerde kullanılan süslemeler de eserlere ayrı bir estetik kazandırmıştır.

Sonuç olarak Balkanlar'da yaygın olan tarikatlar Alevi-Bektaşî, Halvetî ve Mevlevîdîdir. Bu tarikatlara bağlı olarak Balkanlar'ın birçok yerinde tekke ve zaviyeler inşa edilmiştir.

Balkanlar'da Bektaşî kültürü Osmanlı öncesine uzanmaktadır. Sarı Saltuk ve Türkmenleri ile ilk defa Anadolu'dan Balkanlar'a geçen heterodoks kitleler burada kendileri gibi davranan, kendileri gibi yasayan topluluklarla karşılaşmışlardır. Bu topluluklar Osmanlı Devleti'nin de Balkanlar'a yerleşmesini kolaylaştıracak olan Kuzey'den gelen Türk boylarıdır. Bilindiği gibi Balkanlar'a Hunlar'dan itibaren birçok Türk boyu gelmiş ve yerleşmişti. Bunlardan bir kısmı Hıristiyanlaşarak kimliğinden koparken bazıları hala eski kültürlerini yaşatıyordu. Sarı Saltuk'la başlayan süreçte Balkanlar'a uzanan derviş ve derviş grupları bir yandan bu toprakları Osmanlı'ya hazırlarken diğer yandan kendilerini izleyen boy ve takipçilerini de iskân ediyorlardı. Balkanlar'da zaviyeler ve tekkeler inşa eden bu dervişler; buldukları bölge insanı ile sıcak ilişkiler kurmakta mahirdiler. Bu dervişlerin önemli özelliği dışı açık olmaları ve ortak noktalar bulma noktasındaki üstün yetenekleridir. Bu özellikler, Horasan'dan gelen vasıflar olmakla birlikte aslında bu dervişler Balkan kültürüne de pek yabancı sayılmazlardı. Tamamen organize çalışan bu dervişler ilk olarak kendilerinden önce bu topraklara gelenler sayesinde ikinci olarak da Balkan inanışlarına özellikle Bogomil ve Paulicienlere Orta Asya'dan itibaren aşına olmalarından dolayı kısa zamanda en azından belli bölgelerde genel kabul gördüler.

Osmanlı ile birlikte yeni kollar ve iskânlarla Balkanlar tamamen bir Türk yurduna dönüşürken bu dervişler fetih veya sulhta önemli yararlıklar gösterdiler.

Balkanlar'da bulunan tekkeler toplumsal hayatın her aşamasında etkin rol oynamıştır. Kısaca bu tekkeler ilim, kültür, sanat, edebiyat, musiki, mimari, süsleme, askerî, ziraat, toplumsal dayanışma gibi pek çok alanda hizmetler yapmış ve Bakanların Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli görevler üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

- BARKAN, Ömer Lütfi, İstila Devri Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, İstanbul 2008.
- BARKAN, Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri, İstanbul 1995.
- BARKAN, Ömer Lütfi, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, Vakıflar Dergisi, C.II, İstanbul 1974.
- BİRDOĞAN, Nejat, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşkesi Ocaklar Dedeler Soyağaçları, İstanbul 1995.
- GÖRKAŞ, İrfan, İslam Felsefesi Açısından Horasan Erenler, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı 15, Ankara 2000.
- GÜLÇİÇEK, Ali Duran, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı 16, Ankara 2000.
<http://balturk.org.tr/balkanlarda-halvetiyye-ve-halveti-tekkeleri/> Erişim Tarihi 05.05.2013.
- İYİYOL, Fatih, “Bosna-Hersek’te Ocaklar: Živčić-Vukeljići ve Mesudije Tekkeleri”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı 33, Ankara 2012.
- KARA, Mustafa, Balkanlar’da Türk Tasavvuf Edebiyatı'na Genel Bakış, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt 10, Sayı 2, 2001.
- KARPUZ, Haşim, Balkanlar’daki Mevlevîhânelerden Günümüze Kalanlar, Dünyada Mevlana İzleri, Konya 2010.
- KÖKEL, Coşkun, Sarı Saltık ve Balkanlarda Alevi Bektaşî Kültürü, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı 43, Ankara 2007.
- OCAK, Ahmet Yaşar, Zaviyeler, Vakıflar Dergisi, C.XII, Ankara 1978.
- ÖZDEMİR, Rifat, Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Siyaseti, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 5, Ankara 1994.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.3, İstanbul, 1971
- TÜRER, Osman, Batı'nın İslam'ı Tanımada Tasavvufun Rolü, İstanbul 2003.